

การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ

A Creativity of Human Security on Environment in Buddhist Integrated Approach

บทความวิจัย

ชนิดาภา บุญเลิศ^๑
Chanidapa Boonlert^๑
พระเมธาวิเชียร^๒
Medhavinaiyaros^๒
สุมานพ ศิวรัตน์^๓
Sumanop Siwarat^๓
ยงสยาม สนามพล^๔
Yongsiam Sanampol^๔

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม ๓) เพื่อบูรณาการความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ ๔) เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก ตำราและเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก และการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว นำข้อมูลที่ได้มาอธิบายในเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ความสำคัญ: สร้างความมั่นคงของมนุษย์, สิ่งแวดล้อม, เชิงบูรณาการแนวพุทธ

^{๑-๔} สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Buddhist Studies Department, Graduate School, Mahamakut Buddhist University

^๑ E-mail: chanidapa_52@hotmail.com

^๓ E-mail: s_siwarat@hotmail.com

การศึกษาวิจัยครั้งนี้

ผลการวิจัย พบว่า

๑) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมแนวคิดความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อมมุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้วยการบูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ ได้แก่ สังคม เทคโนโลยี และธรรมชาติ และการพัฒนาคนด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา การพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ นั้น คือ การสร้างความมั่นคงในชีวิตด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในศาสตร์ต่าง ๆ ได้แก่ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา นิเวศวิทยา ภายใต้กฎหมายและจริยธรรม ซึ่งการพัฒนาคนในด้านการครอบครัว ด้านการงาน และรายได้ การสนับสนุนทางสังคม การพัฒนาด้านความรู้ สิ่งเหล่านี้ต้องสอดคล้องกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

๒) หลักธรรมกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมใช้หลักพุทธธรรมคืออริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ สัมปยุตธรรม ๗ หลักเมตตาธรรม เป็นการพัฒนาด้านสังคมในการอยู่ร่วมกันด้วยการไม่เบียดเบียน เป็นการพัฒนาจิตใจให้มีเมตตาต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีคุณธรรม รู้คุณค่าของธรรมชาติและมีความเข้าใจความเป็นจริง มีความคิดสร้างสรรค์สิ่งที่ดีและเหมาะสม จะช่วยให้มนุษย์มีความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม

๓) องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “รูปแบบการสร้าง ความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ” ได้เป็น The WRMG Model ดังนี้

W = Wisdom ปัญญา หรือการรู้จักธรรมชาติ การรู้จักธรรมชาติว่า กระบวนการทั้งหมดของชีวิตกับธรรมชาติทุกอย่างรอบตัวเราเป็นวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกัน มีผลต่อกันทั้งทางตรงและทางอ้อม

R = Respect ความเคารพและการให้เกียรติ การใช้ธรรมชาติอย่างพอเหมาะสมควร การรู้จักประมาณในการบริโภคและการใช้สอยอย่างเหมาะสม

M = Moderate พอดี พอประมาณ การใช้ธรรมชาติเท่าที่จำเป็นอย่างรู้คุณค่า ความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมต้องพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อลดความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและหันมาเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากขึ้นด้วยการใช้ธรรมชาติเท่าที่จำเป็น

G = Grateful กตัญญู การบำรุงรักษา ทดแทน ส่งเสริมธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกัน

Abstracts

This study aims to: 1) study the concept of human security in the environment; 2) study principles of Buddhism related to human security in the environment; 3) integrate the human security of the environment with Buddhist environment, and 4) present a new cognitive and cognitive approach to the integration model. This research is a qualitative research collecting data from the Tipitaka, texts, related documents and in-depth interviews. The study results are presented in a descriptive method.

The results of this research are as follows:

1) The concept of environmental sustainability focuses on sustainable development through integration of various social sciences, technology, nature, and people's mental, intellectual and behavioral development.

The sustainable development of human security has to consider the environment in other sciences; economics, sociology, ecology, law and ethics. Human development in family, field of work, income and social support must be consistent with the development of the environment.

2) Buddhist principles of human security in the environment consist of The Noble Truths, The Eightfold Path, Sappurisa Dhamma, and Loving kindness. The mind developed and accomplished with virtues and understand of nature can solve problems intellectually and appropriately, and that directly results to the real sustainable human security in environment.

3) The concept of “Buddhist Integrated Human Security in Environment” can be concluded in the WRMG Model:

W = Wisdom or Nature Understanding that the nature affects living a life in human security of environment. The whole process of life and nature is circular connected directly and indirectly.

R = Respect and Honesty; proper use of nature, estimation of consumption, and the use of resources with suitable proportion will help solve problems.

M = Moderation. It is necessary to know the value of human security, environment, moral and ethical values, self-interest reduction, and benefits of public sacrifice by using the nature as necessary and valuable.

G = Grateful gratitude. Conservation, replacement, promotion, and creation of the relation between human beings and environment can help keep the environment existing for a long time.

The WRMG Model

W = Wisdom

R = Respect

M = Moderate

G = Grateful

Keywords: A Creativity of Human Security, Environment, In Buddhist Integrated approach

ความเป็นมาของปัญหา

สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่คอยค้ำจุนความเจริญของมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน ปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่สมบูรณ์มีความต้องการได้รับการตอบสนอง ๒ ด้าน คือ ด้านร่างกาย และด้านจิตใจ การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความมั่นคงของมนุษย์ในแต่ละด้าน และแต่ละด้านต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และสามารถบูรณาการหลักธรรมต่าง ๆ เป็นแนวทางปฏิบัติ โดยนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงตามสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษา เรื่อง “การสร้าง ความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ” เพื่อเป็นแนวทางในการใช้หลักพุทธธรรมมาบูรณาการ เพื่อแก้ไขปัญหาความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเป็นแนวทางป้องกันและบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมให้มีความมั่นคงสืบต่อไป

คือ เป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานเบื้องต้นในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์มากมาย ซึ่งเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต มนุษย์ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิต ดังนี้ คือ

๑. เป็นแหล่งอาหาร การดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องกินอาหาร ซึ่งมีแร่ธาตุ และพลังงานต่าง ๆ จากพืชและสัตว์ อาศัยน้ำที่หมุนเวียนอยู่ในธรรมชาติในการดื่มและใช้ อาศัยดินเป็นแหล่งผลิตอาหารทั้งที่เป็นพืชและสัตว์

๒. เป็นที่อยู่อาศัย เดิมทีมนุษย์อาศัยอยู่ตามแหล่งธรรมชาติ ต้องอาศัยหลบนอน พักผ่อนเลี้ยงดูสมาชิกครอบครัวตามร่มไม้ หุบเขาหรือถ้ำ ดัดแปลงธรรมชาติ เพื่อป้องกันภัยที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

๓. เครื่องนุ่งห่ม ซึ่งเครื่องนุ่งห่มในสมัยแรกนั้นเป็นการนำไปไม้ เยื่อไม้และหนังสัตว์ ที่หาได้มาห่อหุ้มร่างกายเพื่อให้ความอบอุ่น หรืออาจนำมาประดับร่างกาย เพื่อแสดงความสามารถในการแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติ

๔. เป็นแหล่งยารักษาโรคการสังเคราะห์สิ่งแวดล้อมมนุษย์เริ่มใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรครักษาไข้เจ็บ โดยเอามาทั้งต้น กิ่ง ก้าน เปลือก แก่น ดอก ราก ต้มกินหรือทาครั้งละมาก ๆ นอกจากการสกัดด้วยจากสมุนไพร มนุษย์ยังใช้วิธีสังเคราะห์ยาเลียนแบบด้วยยาในสมุนไพร โดยใช้วัตถุดิบจากสิ่งแวดล้อม

ปัญหาสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน ตั้งแต่ได้มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นในปี ค.ศ. ๑๗๗๐ เป็นต้นมา การขยายตัวของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมได้เป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วโลกประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรของโลกอย่างรวดเร็ว สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติได้ถูกคุกคามและทำลายลงโดยการกระทำของมนุษย์จนเกิดมลพิษ (Pollution) และได้ส่งผลร้ายต่อมวลมนุษย์อย่างรุนแรงตามระยะเวลาที่ผ่านมาปัญหาและความสูญเสียคุณภาพของสิ่งแวดล้อมมีทำที่ว่าเราจะร้ายลงทุกวัน อันจะต้องระดมความคิดและการกระทำช่วยกันแก้ไขทุกวันนี้ก็คือ

๑. มลพิษทางน้ำการที่น้ำในแม่น้ำลำคลองปัจจุบันเน่าเสียมีแนวโน้มมากขึ้น

๒. มลพิษทางดินการที่ดินเกิดภาวะมลพิษมีที่มาจากหลายสาเหตุ เช่น มูลของสัตว์ การใช้ปุ๋ยเกินพอดี ตะกอนของเกลือ สารเคมี โดยเฉพาะขยะมูลฝอย ถ้ากองทิ้งไว้จะเกิดการสลายตัวทำให้เกิดสารอินทรีย์ และอนินทรีย์ พอฝนตกลงมาน้ำก็จะไหลไปบริเวณข้างเคียง สารต่าง ๆ ก็ตามไปด้วยทำให้บริเวณนั้นมีพิษไปด้วย

๓. มลพิษทางอุณหภูมิ จากการถางป่าตัดต้นไม้โลกปัจจุบันอากาศจะแปรปรวนไปจากอดีตมาก เพราะมนุษย์มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็น การเสริมสร้างและทำลายมนุษย์

ด้านความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยนั้น เป็นสังคมหนึ่งซึ่งยอมรับพระพุทธศาสนา และได้รับการหล่อหลอมจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ เพราะหลักธรรมเน้นให้มีการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ให้มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตใจที่ดี มีความรับผิดชอบ ตระหนักถึงภารกิจ หน้าที่ที่ตัวเองจะต้องทำ รู้จักแยกแยะอะไรผิด อะไรถูก เป็นการสร้างมนุษย์ให้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องให้เป็นตัวอย่างที่ดีต่อสังคม ปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างแก่สิ่งแวดล้อมที่ดี โดยผู้วิจัยเชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาว่า หากชีวิตของมนุษย์ดำเนินตามคำสอนทางศาสนาแล้ว จะมีความมั่นคงในด้านของสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิต คือ การอยู่ในท้องถิ่นอันสมควร คือ อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีมีความพร้อม การอยู่ในประเทศอันสมควรเป็นมงคล เพราะการอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ย่อมทำให้เป็นคนดี คนมีความรู้ ถ้าอยู่ในถิ่นที่สามารถใช้วิชาความรู้ ความรู้นั้นมีค่า และทำให้คนเรากล้าต่อการเผชิญกับปัญหา เพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีได้ ได้รับความสุขกายสุขใจ มีความเจริญก้าวหน้า ทั้งทางโลกและทางธรรม

จากปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ที่กล่าวมามีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และสุขภาพ

ของประชาชน แนวคิดและคำสอนทางพระพุทธศาสนา จึงมีหลักพุทธธรรมที่ช่วยส่งเสริมจิตใจมนุษย์ให้มีจิตสำนึก ร่วมกันในการดูแลสิ่งแวดล้อมดังกล่าว ทำให้เกิดผลดี ทั้งต่อสุขภาพของประชาชน และเกิดความมั่นคงของมนุษย์ ด้านสิ่งแวดล้อมอีกด้วย การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความมั่นคงของมนุษย์ในแต่ละด้าน และแต่ละด้านต้อง เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน และสามารถบูรณาการหลักธรรม ต่าง ๆ เป็นแนวทางปฏิบัติ โดยนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงตาม สถานการณ์ต่าง ๆ ได้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษา เรื่อง “การสร้าง ความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม เชิงบูรณาการแนวพุทธ” เพื่อเป็นแนวทางในการใช้หลัก พุทธธรรมมาบูรณาการ เพื่อแก้ไขปัญหาความมั่นคงของมนุษย์ ด้านสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเป็นแนวทางป้องกันและบำรุงรักษา สิ่งแวดล้อมให้มีความมั่นคงสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม
๒. เพื่อศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม
๓. เพื่อบูรณาการความมั่นคงของมนุษย์ด้าน สิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ
๔. เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่ เกี่ยวกับรูปแบบการสร้าง ความมั่นคงของมนุษย์ด้าน สิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก (Literature Review) ซึ่งผู้วิจัยจะได้ แสดงรายละเอียดวิธีการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑. ค้นคว้าเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมจากเอกสารทางวิชาการและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง
๒. ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๓. สรุปประเด็นปัญหาที่ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
๔. ศึกษาค้นคว้าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม
๕. ทำการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นักพัฒนาการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และนักวิชาการป่าไม้ จำนวน ๑๘ รูป/คน
๖. ผู้วิจัยดำเนินการบูรณาการความมั่นคงของมนุษย์ ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการ แนวพุทธที่ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๘ รูป/คน และจากการสังเกต แบบมีส่วนร่วม
๗. การประชุมกลุ่มย่อย เพื่อสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อหาคำตอบใหม่ที่ได้จากการวิจัย
๘. ผู้วิจัยจะทำการสังเคราะห์ออกมาเป็น Model โดยทำการอภิปรายให้เห็นแนวทางการสร้างความมั่นคง ด้านสิ่งแวดล้อม โดยใช้หลักพุทธธรรม คือ อริยสัจ ๔ มรรค ๘ สัมปยุตธรรม ๗ หลักเมตตาธรรม เพื่อเป็นการ พัฒนาด้านสังคมในการอยู่ร่วมกันด้วยการไม่เบียดเบียน เป็นการพัฒนาจิตใจให้มีเมตตาต่อทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม การมีคุณธรรม รู้คุณค่าของธรรมชาติและ มีความเข้าใจความเป็นจริง มีความคิดสร้างสรรค์ สิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสม จะช่วยให้มนุษย์มีความมั่นคง ด้านสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบแนวคิดทฤษฎีความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม
๒. ทำให้ทราบผลการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้กับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ
๓. ทำให้ทราบผลการบูรณาการความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ
๔. ทำให้ทราบแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบการบูรณาการความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

จากการศึกษา เรื่อง การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธผู้วิจัยเห็นว่า คำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่ทรงคุณค่า สามารถนำมาแก้ไขปัญหาด้านการพัฒนาปัญญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะคำสอนของพระพุทธองค์อยู่บนพื้นฐานของความจริง การแก้ไขปัญหาจึงแก้ไขได้อย่างถูกต้องตรงจุดที่สุด เมื่อนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกันมาสังเคราะห์รวมเข้าด้วยกันแล้วจะทำให้เกิดแนวทางในการปฏิบัติที่ได้ผลดียิ่งขึ้นไป เพราะหลักธรรมของพระพุทธศาสนามุ่งเน้นในเรื่องเดียวกัน คือ ทำให้เกิดปัญญา กล่าวคือ ตั้งแต่ปัญญาระดับล่างจนถึงปัญญาสูงสุดที่กำจัดกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง สิ่งสำคัญก็คือ ศิลที่เป็นพฤติกรรมและการฝึกสมาธิอันเป็นรากฐานของปัญญา

๑. แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม แนวคิดความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อมมุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้วยการบูรณาการศาสตร์ต่าง ๆ ได้แก่ สังคม เทคโนโลยี และธรรมชาติ และ

การพัฒนาคนด้านพฤติกรรม จิตใจและปัญญา โดยแสดงความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงระหว่างระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระบบคุณค่าและโลกทัศน์กับความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ ทำให้คุณภาพชีวิตส่วนหนึ่งของคนดีขึ้น แต่ในขณะเดียวกันในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่า การพัฒนาด้านวัตถุและการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ไม่ได้ทำลายสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นรากฐานของความสุข ความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชนลง ผลกระทบสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ศักยภาพในการรักษาอำนาจ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง รวมทั้งการรักษาสมดุลภาพ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และกายกับจิตของมนุษย์ อันเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ ที่จะทำให้เกิดความพอเพียงต้องถูกกระทบกระเทือน จึงมีผลทำให้แต่ละชุมชนต้องพยายามหาหนทางเพื่อปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้แต่ด้วยความแตกต่างกัน อาทิ ลักษณะทางกายภาพ สภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรของแต่ละชุมชน ทำให้เกิดการแสวงหาทางออกเพื่อรักษาความพอเพียงซึ่งเป็นทางรอดของแต่ละชุมชน มีระดับลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม จึงประกอบด้วยความมั่นคงด้านกายภาพ และความมั่นคงด้านจิตใจ คือ ความมั่นคงด้านกายภาพเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตอันได้แก่ ปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์จำแนกได้เป็น ๔ มิติ คือ ๑) อาหาร ต้องมีความพอเพียง การเข้าถึงอย่างเหมาะสม การใช้ประโยชน์ และความมีเสถียรภาพด้านอาหาร ๒) เครื่องนุ่งห่ม การรู้ถึงจุดมุ่งหมายของการใช้สอย อันมีผลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล และสังคม ๓) ที่อยู่อาศัย ต้องมีความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม ปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวง และแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เป็นที่สบายใจในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และ ๔) ยารักษาโรค การอาศัย

ซึ่งกันและกันของมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมจึงควรรู้จักประมาณการใช้สอย และบริโภคให้เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติแบบเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมก็จะทำให้มนุษย์มีความมั่นคงในชีวิต สำหรับความมั่นคงของมนุษย์ด้านจิตใจต้องใช้ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับแนวคิดความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรมต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ นั้นคือการสร้างความมั่นคงในชีวิตด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ต้องคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมในศาสตร์ต่าง ๆ ได้แก่ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา นิเวศวิทยา ภายใต้อภิปรัชญาและจริยธรรม ซึ่งการพัฒนาคนในด้านการอบรมด้านคุณธรรมและรายได้ การสนับสนุนทางสังคม การพัฒนาด้านความรู้สิ่งเหล่านี้ต้องสอดคล้องกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่จะกล่าวต่อไป เรื่องการสร้าง ความมั่นคงต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งสรุปการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมได้ว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมมีสาเหตุจากการเพิ่มของประชากรและการขยายตัวของเศรษฐกิจ ผลกระทบทรัพยากร ร่อยหรอหรือหมดไป การเกิดมลภาวะในรูปแบบต่าง ๆ แนวทางแก้ไขขึ้นอยู่กับการใช้สอยด้านปัจจัย ๔ และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือความสัมพันธ์ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกัน ถ้าการอยู่ร่วมกันในด้านดีก็จะดีทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม หากความสัมพันธ์ไม่ดีก็จะทำให้ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมไม่ดีไปด้วย ดังนั้นความมั่นคงของมนุษย์ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๒. หลักพุทธธรรมกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ หลักธรรมกับความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการสร้างความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม ถือเป็น การนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินการพัฒนารักษาสิ่งแวดล้อมให้

และถูกต้องตามหลักธรรมชาติที่พระพุทธศาสนากำหนดไว้ และทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยยึดหลักการและวิธีการทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ หลักอริยสัจ ๔ หลักมรรคมีองค์ ๘ หลักสัพพัญญูธรรม ๗ และหลักเมตตาธรรม การสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมการพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามหลักอริยสัจ คือ สังคมจะต้องผ่านการอบรมตนให้มีคุณธรรมและจริยธรรม กล่าวคือ ทุกฝ่ายจะต้องเป็นผู้รู้ดี คิดดี และทำดี ตามหลักอริยสัจ เพื่อกายสุจริต วจีสุจริตและมโนสุจริต สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ติดต่อสื่อสารสัมพันธ์นั้นแยกเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือ เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือทางกายภาพ มนุษย์ควรจะอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์และเพื่อนร่วมโลกด้วยดีอย่างเกื้อกูลกัน เป็นส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ของสังคม และปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ตั้งแต่การใช้ดาบ หูฟัง ทั้งด้านการเรียนรู้และเสพอารมณ์ให้ได้ผลดี รู้จักอยู่ แสวงหา เสพบริโภค ปัจจัย ๔ เป็นต้น อย่างฉลาด ให้เป็นคุณแก่ตน แก่สังคม และแก่โลก อย่างน้อยไม่ให้เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การพัฒนาชีวิตเป็นการศึกษาที่ฝึกคนให้เจริญพัฒนาขึ้น ถือเป็น การดำเนินไปตามลำดับเป็นมรรค

๓. การบูรณาการความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ ทุกชีวิตต่างมีความปรารถนาในการดำรงอยู่ด้วยเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือ การกินดีอยู่ดีในสังคมที่ตนอยู่และด้วยเป้าหมายนี้เองที่ทำให้แต่ละคนต่างแสวงหาให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ เพื่อสนองตอบความต้องการ จึงเป็นตัวการสำคัญทำให้เกิดความเสื่อมโทรมขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติ มนุษย์จึงไม่อาจปฏิเสธภาวะความรับผิดชอบต่อการพิทักษ์รักษาสภาพแวดล้อมที่ดีให้คงอยู่ตลอดไป เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์เองความมั่นคงของชีวิตด้านกายภาพมีบทบาทสำคัญในการสร้างผลงานที่มีคุณค่าของชีวิตให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี

ซึ่งครอบคลุมมิติต่างๆ ของชีวิต หลักพุทธธรรมมีความจำเป็นในการช่วยพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ หลักพุทธธรรมเป็นปัจจัยเกื้อหนุนในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ถึงแม้ว่ามนุษย์จะใช้ศาสตร์ต่างๆ มาบูรณาการก็ตาม แต่การพัฒนาความรู้เหล่านั้นไม่สอดคล้องกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยหลักพุทธธรรม จะเห็นได้ว่า หลักการที่จะช่วยให้มนุษย์มีความมั่นคงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็คือ การนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการอันเป็นแนวทางป้องกัน และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ หลักพุทธธรรมเป็นแนวคิดและคำสอนที่จะช่วยส่งเสริมจิตใจมนุษย์ให้มีจิตสำนึกร่วมกันดูแลสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดผลดีต่อมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมซึ่งในด้านกายภาพจะกล่าวถึงหลักพุทธธรรมในด้านปัจจัย ๔ ด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ความมั่นคงของมนุษย์ด้านกายภาพจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการควบคุมให้บุคคลรู้จักประมาณในตนเองด้านกายภาพทั้ง ๔ ด้านคืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เพราะทุกคนมุ่งแสวงหาให้ได้ครอบครองสิ่งที่จะมาตอบสนองความต้องการของตนอย่างไม่สิ้นสุด ฉะนั้น การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้วยหลักธรรมพุทธธรรมโดยเฉพาะความรู้จักความพอดี ความพอเพียง การรู้จักประมาณตนในการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ให้เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติอยู่แบบเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

ส่วนความมั่นคงของมนุษย์ด้านจิตใจที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์หรือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ ดังนั้น ความมั่นคงด้านจิตใจจึงต้องเกี่ยวข้องกับด้านความเชื่อของมนุษย์และแนวคิดด้านประเพณีและวัฒนธรรมการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับแนวคิดด้านประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งผ่านพิธีกรรม

อันมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่าประโยชน์ของพิธีกรรม ประเพณี และวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิต มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ผลของการวิจัยจากการศึกษา การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ พบว่าหลักพุทธธรรมที่จะช่วยสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม อันเป็นการบูรณาการแนวพุทธเพื่อสร้างความมั่นคงให้มนุษย์ด้วยการพัฒนาตนเอง พัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในระดับบุคคลและระดับสังคม ด้วยหลัก WRMG Model ได้แก่ ๑. ปัญญา (Wisdom) ๒. ความเคารพ (Respect) ๓. พอดี พอประมาณ (Moderate) และ ๔. ความกตัญญู (Grateful) รายละเอียด ดังนี้

Wisdom ปัญญา (การรู้จักธรรมชาติ) ปัญญา คือ เข้าใจการเกิด การตั้งอยู่ และดับไปของสิ่งแวดล้อม การเข้าใจถูกต้องในเรื่องของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมคือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุน และมีผลกระทบซึ่งกันและกัน สิ่งแวดล้อมจำแนกเป็นธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ ทรัพยากรทุกประการ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชน สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นต้น ทั้งนี้มนุษย์ต้องรู้จักธรรมชาติในด้านกายภาพในฐานะผู้ให้ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค และด้านจิตใจ ถือเป็นความมั่นคงด้านจิตใจในการดำเนินชีวิต ด้วยความศรัทธาและใช้ปัญญาในการอยู่ร่วมกัน ดังนั้น การรู้จักธรรมชาติว่ามีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในด้านความมั่นคงของมนุษย์ ด้านสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ กระบวนการทั้งหมดของชีวิตกับธรรมชาติทุกอย่างรอบตัวเราเป็นวัฏจักรที่เกี่ยวเนื่องกันมีผลต่อกันทั้งทาง

ตรงและทางอ้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเกี่ยวพันต่อเนื่องกับปัญหาของชุมชน และสังคมในเรื่องอื่น ๆ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพอนามัย เป็นต้น ดังนั้น การรู้จักธรรมชาติว่า เป็นธรรมชาติด้านกายภาพและธรรมชาติด้านจิตใจ อันเป็นคุณภาพทางกายและคุณภาพทางจิตใจ การรู้จักธรรมชาติก็คือ การมีรู้จักใช้หลักสัปปุริสธรรม กล่าวคือ การรู้จักธรรม การรู้จักผล รู้จักกาลเทศะ รู้จักตนเอง รู้จักชุมชน รู้จักกาล และรู้จักเลือกคบคนดีเป็นกัลยาณมิตร คือ การอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ว่ารู้จักธรรมชาติก็คือ ปัญญาในการดำเนินชีวิตท่ามกลางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมเสมือนครอบครัวของมนุษย์ที่ต้องอยู่ร่วมกัน เราจึงต้องรู้จักธรรมชาติ รู้จักความพอเพียงที่จะรักษาป่าไม้ให้คงอยู่ต่อไป ดังนั้น โมเดลเป็น WRMG Model ตัวปัญญานี้จะทำให้ประชาชนสามารถพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงได้ โดยความรู้ ความเข้าใจ ทรัพยากร และการอนุรักษ์อย่างไรที่จะช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความยั่งยืน

R = Respect (การเคารพ และการให้เกียรติการใช้ธรรมชาติอย่างพอเหมาะสมควร) การใช้ธรรมชาติที่เรียกว่า การเคารพธรรมชาติ หมายถึง การใช้ธรรมชาติอย่างเหมาะสม อาทิ ความมั่นคงด้านอาหาร ต้องใช้หลักพอเพียงของปริมาณอาหาร การเข้าถึงอาหารที่เหมาะสม การใช้ประโยชน์ด้านอาหารที่พอเพียงและมีสุขอนามัย มนุษย์สมบูรณ์ การพัฒนาจึงมุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานกว้าง ๆ ที่จะนำไปสู่ทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มนุษย์จึงต้องรู้จักธรรมชาติ เรียนรู้การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข แนวคิดที่เรียกว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้หลักจริยธรรมโดยรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมพร้อมทั้ง

คืนความสุขให้กับสังคม ส่วนพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ไม่ฝ่าฝืนธรรมชาติ ระดับจิตใจก็เน้นให้มนุษย์มีเมตตากรุณา รับผิดชอบต่อธรรมชาติร่วมกัน และมีความกตัญญูต่อธรรมชาติ ดำรงตนอยู่ในสถานะของความเป็นมิตรที่ดีต่อกัน ในระดับปัญญา มองให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง เมตตาธรรม จะช่วยให้มีความอดทนซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีลักษณะตรงข้ามกับความโกรธที่มีผล คือ ความทุกข์ แต่เมตตา คือ ความสุข กล่าวคือ หลักเมตตาธรรมกับสิ่งแวดล้อม อันเป็นหลักธรรมที่ค้ำจุนโลก ผู้ที่มีเมตตาจิตต่อกันทำให้สิ่งแวดล้อมมีสถานะที่เป็นมิตร มิตรเป็นบุคคลที่ทำประโยชน์ให้แก่กันโดยไม่หวังผลตอบแทน เมตตาเป็นคุณธรรมของมิตรที่ทำดีโดยไม่หวังผลตอบแทน เมตตาธรรมจะช่วยให้มีความอดทน ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีลักษณะตรงข้ามกับความโกรธที่มีผล คือ ความทุกข์ แต่เมตตา คือ ความสุข การเจริญเมตตาผู้ปฏิบัติพึงโน้มใจไปในมวลมนุษย์หรือสัตว์โลกทั้งหมด อานิสงส์ของจิตที่มีเมตตาธรรมในสิ่งแวดล้อมทำให้เป็นที่รักของสรรพสัตว์ ทั้งนี้ยังต้องอาศัยหลักธรรมอื่น อาทิ หลักมัตตัญญูตา (Moderation) ถือเป็นหลักธรรมที่มนุษย์ควรรู้จักพอเพียง ด้านปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิต เพราะมนุษย์ละความโลภความอยากที่ไม่สิ้นสุดอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หลักมัตตัญญูตา (Moderation) จึงเหมาะสมและสำคัญที่จะต้องนำมาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตามแนวทางพระพุทธศาสนา ทั้งป่าไม้และสัตว์ป่าในหลักสัปปุริสธรรม การรู้จักตนแล้วประพฤติตนให้เหมาะสมสอดคล้องกับธรรมชาติ และการรู้จักประมาณ คือ ความพอดีในการประกอบกิจเพื่อให้ได้ประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งนี้ จะทำให้ผู้นำหรือผู้ปฏิบัติงานสามารถบริหารงานได้ดีซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ดีก็คือ การใช้ธรรมชาติอย่างพอเหมาะสมควร การรู้จักชุมชน

ความรับผิดชอบต่อสังคม แนวคิดที่สำคัญ คือ การอยู่ร่วมกันอย่างเคารพ และการให้เกียรติต่อสิ่งแวดล้อมไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มนุษย์และสิ่งแวดล้อมเกื้อกูลกัน

สังคมที่มีสมาชิกเป็นผู้รู้จักประมาณในการแสวงหาครอบครองและบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ เท่าที่จำเป็นต่อการครองชีพ การใช้ทุกสิ่งทุกอย่างคุ้มค่าย่อมเป็นหนทางในการรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพดี ฉะนั้น Respect การใช้ธรรมชาติอย่างพอเหมาะสมควรเป็นองค์ธรรมที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างยั่งยืน กล่าวคือ การเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคหรือการใช้ทรัพยากรด้วยความเคารพ คือ การใช้อย่างรู้จักประมาณในการกระทำทุกอย่างทั้งการใช้สอยปัจจัย ๔ และการบริโภคปัจจัย ๔ จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรตระหนักและพึงปฏิบัติเพื่อความสุภาพอันก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม

M = Moderate (การใช้ธรรมชาติเท่าที่จำเป็นอย่างรู้คุณค่า) ความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมต้องพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อลดความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและหันมาเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากขึ้นด้วยการใช้ธรรมชาติเท่าที่จำเป็นอย่างรู้คุณค่าของธรรมชาติ พระพุทธศาสนาให้รู้จักใช้โภคทรัพย์ให้เป็นประโยชน์คุ้มค่า ทรัพย์ากร ก็เช่นกัน ต้องรู้จักใช้เพื่อประโยชน์อย่างแท้จริง การใช้ธรรมชาติเท่าที่จำเป็นอย่างรู้คุณค่าอย่างแท้จริง การอยู่ร่วมกับธรรมชาติต้องรู้คุณค่าและรู้จักใช้ให้ก่อเกิดประโยชน์มากที่สุดในทุกด้าน เหมือนการใช้จ่ายทรัพย์ต้องเป็นประโยชน์ด้วยการจัดสรรที่ลงตัวอย่างเห็นคุณค่า

ความมั่นคงของมนุษย์ด้านอาหารใน ๔ มิติ ดังกล่าวแล้ว ซึ่งมีมติเหล่านี้จะสมบูรณ์ได้ด้วยหลักมัตตัญญูตา คือ การรู้จักประมาณในการบริโภคและการใช้สอยอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ การใช้ทรัพยากรอย่างเคารพจะช่วยให้ปัญหาต่าง ๆ หมดไปด้วยการรู้จักประมาณในการบริโภค กล่าวคือ ความมั่นคง

ด้านกายภาพ จำแนกเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค โดยใช้หลักความพอเพียง การรู้จักประมาณ ความพอดีด้วยพุทธธรรม ได้แก่ หลักศีล สมานี ปัญญา ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน พระพุทธศาสนา ให้ใช้ธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าหรือการใช้ธรรมชาติอย่างเหมาะสมเท่าที่จำเป็น หลักสัปปริสธรรมช่วยให้การใช้ธรรมชาติเท่าที่จำเป็น อย่างรู้คุณค่า การที่ทุกคนรู้จักหน้าที่ของตนช่วยกันทำและประสานงานกันเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดและสอดคล้องกับธรรมชาติอย่างมีคุณค่า ดังนั้น มัตตัญญูตา หรือการรู้จักประมาณจึงถือเป็นสิ่งสำคัญ ในการสร้างความมั่นคงให้ชีวิตและสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ดังนั้น การใช้ธรรมชาติเท่าที่จำเป็นอย่างรู้คุณค่าจึงเป็น สิ่งที่จะช่วยให้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอยู่ได้ยืนยาวต่อไป และเพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์

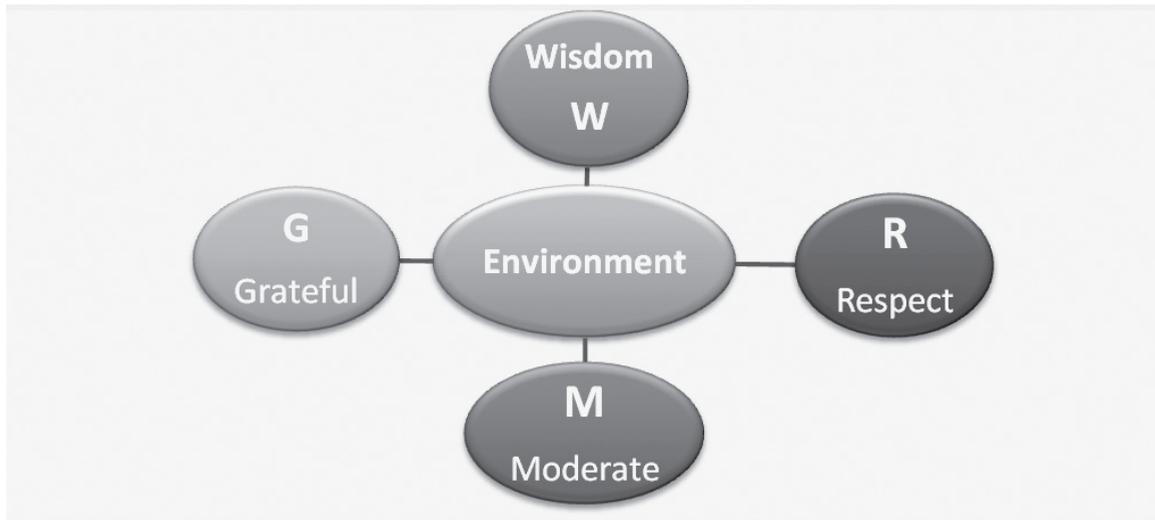
G = Grateful ความกตัญญู (การบำรุงรักษา ทดแทน ส่งเสริมธรรมชาติ) ความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมว่าปัญหาสิ่งแวดล้อม มีสาเหตุจากการเพิ่มของประชากรและการขยายตัวของเศรษฐกิจ ผลกระทบ ทรัพยากรร่อยหรอหรือหมดไป การเกิดมลภาวะในรูปแบบต่าง ๆ แนวทางแก้ไขขึ้นอยู่กับการใช้สอยด้านปัจจัย ๔ และการอยู่ร่วมกันของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม คือ ความสัมพันธ์ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกัน ถ้าการอยู่ร่วมกัน ในด้านดีก็จะดีทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม หากความสัมพันธ์ ไม่ดีก็จะทำให้ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมไม่ดีไปด้วย ดังนั้น จำเป็นต้องมีการบำรุงรักษา ทดแทนธรรมชาติเดิม ดังแนวคิด CSR หรือความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งภายใต้หลักจริยธรรม และการบำรุงรักษาคุณการใสใจรักษาสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยการส่งเสริมธรรมชาติ ให้คงอยู่ต่อไป พระพุทธศาสนาสอนให้เห็นคุณค่าของ สิ่งแวดล้อม และสอนให้รู้จักอนุรักษ์หรือไม่ทำความเสียหาย ให้แก่ธรรมชาติด้วย คำสอนที่ให้รู้จักอนุรักษ์ธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อมโดยตรง คือ รู้จักปกป้องคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติ บ้านเมืองจึงจะมีความเจริญมั่นคง คำสอนในเชิงอนุรักษ ก็คือ ให้รู้จักประมาณในการบริโภค สอนให้กตัญญูหรือรู้จักคุณของธรรมชาติ ดังพุทธพจน์ที่ว่า บุคคลหนึ่งหรืออนันต์ได้ร่ำเงาของตนไม่ได้อะไร ไม่พึงหวักรานกึ่งใบของตนไม้นั้น เพราะผู้ที่ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลว จะเห็นว่าพระพุทธศาสนาสอนให้บำรุงรักษา ทดแทนและการส่งเสริมธรรมชาติซึ่งถือว่าเป็นการรู้สึกกตัญญูต่อธรรมชาติ แม้แต่หลักสัปปุริสธรรม ๗ ประการ อันเป็นหลักธรรมที่นำความกตัญญูต่อธรรมชาติด้วยการเป็นบุคคลที่ประพฤติเป็นคนดี หลักธรรมนี้เป็นแนวทางการปฏิบัติในการวางตน ด้วยหลักศีลธรรม จริยธรรมที่จะทำให้สังคมมีความสุข กาลัญญูตา ความรู้จักกาลอันเหมาะสม การจัดสรรเวลาเป็นลำดับก่อนหลังตามความเร่งด่วนและความสำคัญของงาน สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพ ถือว่าการรู้กาลเป็นความกตัญญูว่าเวลาใดควรทดแทนหรือทดแทนสิ่งแวดล้อม จึงต้องมีกตัญญูและสันโดษ กำกับและใช้ความกตัญญูและความเมตตา เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เป็นการช่วยกันลดการใช้พลังงานในชีวิตประจำวันโดยอัตโนมัติ ส่งผลให้การแก้ปัญหาภาวะโลกร้อนในปัจจุบันเป็นการแก้ปัญหาแบบยั่งยืนได้ ดังนั้นความกตัญญูต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญเมื่อใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแล้วมนุษย์ควรมีจิตสำนึกที่จะทดแทนธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการสร้างสื่อประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับความกตัญญูที่ช่วยกระตุ้นให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกระลึกถึงบุญคุณที่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้มอบให้มนุษย์ เราผู้เป็นมนุษย์ควรทดแทนฉันนั้น เพราะธรรมชาติของผู้ที่รู้จักบุญคุณของผู้อื่นและมีใจปรารถนาจะทดแทนย่อมจะไม่ก้าวล่วงสิ่งที่มีบุญคุณต่อตนนั้นเหมือนกับบุตรธิดาผู้กตัญญูยอมไม่ก้าวล่วงบิดามารดา

ทั้งต่อหน้าและลับหลัง กล่าวคือผู้ที่รู้คุณของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีต่อตนก็ยอมเป็นผู้เช่นนั้นเหมือนกัน หากจำเป็นต้องใช้สอยก็ทำอย่างระมัดระวังเพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย ดังนั้น พระพุทธศาสนาจะสอนให้รู้จักธรรมชาติ ใช้ธรรมชาติอย่างรู้คุณ พอประมาณเพราะทรัพยากรย่อมหมดไปอาจขาดแคลนได้ สิ่งสำคัญต้องรู้คุณของธรรมชาติ ซึ่งหลักพุทธธรรมที่สำคัญและครอบคลุมที่สุดคือ ได้แก่ อริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ สัปปุริสธรรม และหลักเมตตาธรรม ดังนั้น โมเดลเป็น WRMG Model ความกตัญญูก็คือ การบำรุงรักษา ทดแทน ส่งเสริมธรรมชาติที่จะช่วยให้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยังคงเป็นกัลยาณมิตรต่อกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้น โมเดลเป็น WRMG Model จึงเป็นรูปแบบการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการวิจัยสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบการบูรณาการความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้เป็น WRMG Model เพื่อนำเสนอแนวทางและการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในที่สุดนี้ ผู้วิจัยอยากจะเน้นว่า การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงพุทธด้วย WRMG Model โดยการนำคำสอนในพระพุทธศาสนากับตนเองและผู้อื่นในด้านการดำเนินชีวิต หน้าที่การงาน ความมั่นคงเพื่อความสุขกายและสุขใจ ตลอดจนการเผยแผ่ ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้พระพุทธศาสนาสืบต่อไปด้วย การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ ทั้งนี้แนวทางการสร้างความมั่นคงที่เป็นองค์ความรู้ใหม่สามารถใช้ได้กับบุคคลทุกระดับในสังคม ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ WRMG Model

ข้อเสนอแนะ

การใช้ The WRMG Model ในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ อาจจะเพิ่มเติมในมิติของการปฏิบัติควรจัดหลักสูตร พร้อมคู่มือ เพื่อประยุกต์ใช้ The WRMG Model ในการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธแล้ว คุณผลจากการปฏิบัติว่า ทำให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม มุ่งสู่การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน วิทยานิพนธ์นี้เป็นตัวเปิดประเด็นให้บุคคล องค์กร สถาบันทั้งภาครัฐและเอกชน เข้าใจถึงพระพุทธศาสนาว่า สามารถช่วยสร้างความมั่นคงของมนุษย์ได้อย่างยั่งยืน อันเป็นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมไปด้วยได้

๑. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ การวิจัยนี้เป็นการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธโดยเฉพาะมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา จึงเห็นสมควรให้มีการจัดหลักสูตร

พร้อมคู่มือ เพื่อประยุกต์ใช้ WRMG Model ในการพัฒนาและการประยุกต์ใช้การวิจัย ดังนี้

- ๑.๑ การสร้างความมั่นคงในชีวิตของเจ้าหน้าที่ ผู้พิทักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักพุทธธรรม
- ๑.๒ การสร้างความมั่นคงของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ด้านทรัพยากรธรรมชาติเชิงพุทธธรรมและ
- ๑.๓ องค์กร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ WRMG Model และหลักพุทธธรรมนำไปเพื่อการบำรุงรักษาอนุรักษ์และเสริมสร้างในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วิทยานิพนธ์นี้ จะเป็นตัวเปิดประเด็นการสร้างความมั่นคงของชีวิตมนุษย์โดยเริ่มเข้าใจพระพุทธศาสนาให้ถูกต้อง ซึ่งจะช่วยให้สามารถนำคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับบุคคลทั่วไป อาทิ ประชาชน เยาวชน ผู้บริหารและผู้ที่เกี่ยวข้องกับด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธเพื่อเป็นแนวทางในการใช้หลักพุทธธรรมมาบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหาความมั่นคงของมนุษย์ ด้านสิ่งแวดล้อม อีกทั้งเป็นแนวทางป้องกันและบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมให้มีความมั่นคง หากมีผู้สนใจจะทำวิจัยในเรื่องนี้เพิ่มเติม ผู้วิจัย พบว่า มีประเด็นอื่น ๆ ที่น่าสนใจในการนำทฤษฎีไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ที่มีความสำคัญ โดยหัวข้อที่น่าสนใจและนำศึกษาวิจัยอื่น ๆ ได้แก่

เรื่อง “การศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา”

เรื่อง “พระพุทธศาสนาต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในนิคมอุตสาหกรรม”

เรื่อง “จริยธรรมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเรื่องขยะและน้ำเสียในชุมชน” เป็นต้น

๓. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๓.๑ ควรมีการอบรม ปลูกฝังจิตสำนึกแก่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่น ให้มีความรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องมีการเรียนรู้เกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่ามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์จะต้องรู้จักอนุรักษ์ เสริมสร้าง และพัฒนา ให้คงอยู่ไว้ตลอดไป

๓.๒ หน่วยงานของรัฐโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งอยู่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุดต้องมีการจัดอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น

กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น ได้เข้าใจถึงความหมาย ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่ใกล้ตัว มองไม่เห็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นควรให้ประชาชนและองค์กรในชุมชนได้รับทราบและเข้าใจบทบาทของตนที่ควรมีต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและวิธีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

๓.๓ ผู้นำองค์กร หรือผู้นำท้องถิ่น ต้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ มีความเสียสละ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และเป็นแบบอย่างที่ดีของประชาชนเพื่อในการพัฒนา บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไป

๔. ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

๔.๑ สามารถนำไปใช้ในการเสริมสร้างเป็นคู่มือในทางกิจกรรมการสร้างเสริมสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อม

๔.๒ สามารถนำไปใช้เป็นคู่มือในการฝึกอบรมให้ความรู้ในกิจกรรมหรือโครงการ การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการแนวพุทธ

๔.๓ นำไปใช้กิจกรรมหรือโครงการที่มีรูปแบบเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี เช่น การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ การทำถวายสังฆทานต้นไม้ หรือวันเมตตาสัตว์ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กุลยาณี อธิธีรวิจิ. (๒๕๖๐). *เจ้าของสถานที่ปฏิบัติธรรมสวนป่าवासนาธรรม. สัมภาษณ์, ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๖๐.*
- จำนง คันธิก. (๒๕๖๐). *อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐*
- ประยุทธ์ ปยุตโต. (๒๕๓๗). *คนไทยกับป่า. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.*
- ประเวศ อินทองปาน, (๒๕๕๐). พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. *บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ๓(๓).*
- ประยงค์ อ่อนตา. (๒๕๕๘). *การแก้ไขปัญหาวิกฤตโลกร้อนแนวพุทธ. มหามกุฏราชวิทยาลัย.*
- พิเชษฐ ขำเอี่ยม. (๒๕๖๐). *วิชาการชำนาญพิเศษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าไม้. สัมภาษณ์, ๓ สิงหาคม ๒๕๖๐.*
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (๒๕๕๒). *พระไตรปิฎกและอรรถกถา. นครปฐม: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒*
- ยงสยาม สนามพล. (๒๕๕๒). *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตามแนว พระพุทธศาสนา:ศึกษาเฉพาะกรณี การอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่าวัดบ้านกู่พระโกนา อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ดุขฎิณีพนธ์, มหามกุฏราชวิทยาลัย.*
- ราตรี สมพินิจ. (๒๕๕๗). *การแก้ไขปัญหาภาวะโลกร้อนด้วยหลักพุทธปรัชญาเถรวาท. ดุขฎิณีพนธ์ศาสนศาสตร์ดุขฎิณีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.*
- สุขขานัน พลอยชุม. *อาจารย์ประจำภาควิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์.*
- สนธิ์ ฐิตสังวโร. (๒๕๖๐). *เจ้าอาวาส วัดใหม่เทพนิมิต. สัมภาษณ์, ๕ สิงหาคม ๒๕๖๐.*
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. (๒๕๕๓). *ธรรมมาภิธาน พจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: วัดบวรนิเวศวิหาร.*
- Chiras, Daniel D. (1992). *Environmental Science. USA.: Benjamin/Cummings Publishing Company, Inc.*
- Kiatiprajuk, S.(Ed.). (1900). Environmentally quoted. *Thai Development Newsletter, 18.*